

Емилија Симока,

**ОСВРТ НА СТАВОВИТЕ НА
ПРИПАДНИЦИТЕ НА МАЛИТЕ
ЕТНИЧКИ ЗАЕДНИЦИ ВО
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ПО
ОХРИДСКИОТ РАМКОВЕН
ДОГОВОР**

АПСТРАКТ

Трудот се занимава со вредностите и ставовите на припадниците на малите етнички заедници во Република Македонија, особено оние имплицирани од Охридскиот рамковен договор. Темата е мотивирана од занемарените мултикултурни димензии на анализите кои на меѓуетничката сфера и приобаат исклучиво од аспект на македонско-албанските односи. Презентирани се резултати од бројни проекти реализирани во Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања кои ги отсликуваат трендовите во вредносните промени на припадниците на малите етнички групи во изминативе две децении.

Клучни зборови: мали етнички заедници, Охридски рамковен договор, вредности

Emilija Simoska,

**A REVIEW ON THE OPINIONS OF
THE SMALL ETHNIC
COMMUNITIES IN REPUBLIC OF
MACEDONIA TOWARDS THE
OHRID FRAMEWORK
AGREEMENT**

ABSTRACT

The aim of this work is to present the values and the opinions of the members of small ethnic communities in Republic of Macedonia, especially those affected by the Ohrid Framework Agreement. The choice of this topic came as a result of the neglected multicultural dimension in most of the analyses that usually treat only the Macedonian-Albanian inter-ethnic relations. There are results presented in this work from numerous projects conducted at the Institute for Sociological, Political and Juridical Research that reflect the changes in the trends of values among members of the small ethnic communities in the past two decades.

Kew words: small ethnic communities, Ohrid Framework Agreement, values

Нема сомнение дека една од најчесто експлоатирани теми во последнава декада е Охридскиот рамковен договор и неговата имплементација. Темата е присутна не само во политичката реторика и медиумите, туку и во секојдневните разговори на граѓаните. Политичкиот маркетинг, особено во изборните години, е се уште преплавен со теми врзани за овој проблем, а решенијата кои од него произлегуваат се популарен избор за логоа и стратегии на политичките кампањи. За жал, на сите овие нивоа, анализите и коментарите за Охридскиот договор главно се лимитираат на македонско-албанските односи, на случувањата во овие две најголеми етнички заедници, на вклучувањето и пропорционалната застапеност на Албанците во институциите на системот и сл., занемарувајќи го (намерно или не) мултиетничкото шаренило во македонското општество.

Неспорно е дека до овој документ се дојде како завршница на конфликтот во кој Албанците беа единствени актери од страна на малцинствата, меѓутоа тој има многу пошироки димензии. Импликациите кои произлегуваат од Охридскиот договор се однесуваат на сите граѓани, а на особено специфичен начин ги засегаат малите етнички заедници во Македонија. Тие, за разлика од предходните не се така често обработувана и популарна тема, иако неколку процеси претставуваат исклучително релевантни предмети за анализа. Овој труд е посветен токму на тие занемарени мултикултурни димензии.

Најнапред, промените во Уставот и законските решенија што уследија по Охридскиот договор доведоа до реструктуирање и крупни придвижувања во насока на „етнизација“ во сегментите на образованието, вработеноста, политичката партиципација и сл., што се рефлектираше и на малите етнички заедници. Меѓутоа, можностите што ги отворија правните рамки (формално) и за овие малцинства, токму кај оваа популација не кореспондираа и се уште не кореспондираат со реалноста.

Ваквиот контекст ја услови и промената на општата политичка клима во земјата, што резултираше со крупни промени во вредносната матрица и однесувањето на граѓаните. Тоа беше особено воочливо кај припадниците на малите етнички групи, што се гледа од податоците кои ќе бидат презентирани во овој труд.

*

Меѓу бројните проблеми кои произлегоа од Охридскиот договор, во релација со анализираната тема, би можеле да се издвојат неколку. Пред се, нужно е потсетување дека секое претставување или дефинирање (во најширока смисла на зборот) на Република Македонија, ја вклучува синтагмата „мултикултурна заедница“, „мултикултурно општество“ (што е особено

потенцирано последниве години). Речиси и да нема политичка фраза во која не се содржи своевидна, барем декларирана, гордост што живееме во земја во која има повеќе етноси, вероисповести, култури. И во истражувањата, доминантниот број испитаници е секогаш позитивно насочен кон овој став (иако неговата натамошна операционализација покажува дека се работи само за повторување на фраза, која практично воопшто не е прифатена, а можеби ниту разбрана).

Истата „популарност“ ја има и Охридскиот договор и законските решенија кои произлегуваат од него. Меѓутоа, овие две категории не се комплементарни. Напротив: Охридскиот договор содржи воочлива димензија која е контрадикторна на самиот концепт на мултикултурата, колку и таа да е широко сфатена.

Имено, овој документ и воопшто концептот на кој тој се темели ги базира своите излезни решенија пред се на етно-демографските пропорции, поточно на евидентираната бројност и на пропишаните, „доволни“ или „незначителни“ квоти. Не е пренагласено ако се каже дека со вградувањето на овие решенија во Уставот на Република Македонија, тој всушност стана контрадикторен на сопствената преамбула, концепт, дух. Основната вредност - граѓанинот - со овие промени сега е третиран пред се во неговата „нумеричка“ димензија. Неговите права, (кои се формално гарантирани за сите) во реалноста се сведоа, поточно, станаа зависни од квантитетот на етничката група на која тој припаѓа. Ваквите определби не можат а да не водат кон своевидна маргинализација на оние етнички групи кои демографски не можат да ги постигнат поставените рамковните пропорции и граници. Со самото тоа се генерираат нови нееднакости и нови незадоволства, но со различни актери. Најмногу од се е маргинализиран самиот концепт на мултикултурата.

Уште пред 15 години аналитичарите и истражувачите во земјава предупредуваа дека сведувањето на меѓуетничките односи само на македонско-албанските создава своевиден привид на биполарност, кој е всушност искривена слика на реалната комплексна мултиетничност во државата. Уште тогаш, низ резултатите од редица истражувања се назираа неколку опасности:

- малите етнички групи декларативно да се приклонат кон барањата на албанското малцинство, без сопствен концепт и визија, сметајќи дека се работи за битка за малцински права воопшто, во која можат да го подобрат и својот статус;
- по увидувањето дека битката всушност се сведува само на албанските а не на малцинските права генерално, малите етнички групи да развијат негативен однос и кон албанското малцинство, но и кон државата;

- исходот на обете можности е таков што, процесот нужно би завршил со развивање на чувство на занемареност и маргинализираност помеѓу припадниците на помалите етнички групи.

Многу пати беше нагласувано дека сето тоа води во погрешна насока и битно ќе ја компликува и онака мошне комплексната мрежа на меѓуетнички односи во Републикава.

За жал, и покрај тоа што во одделни периоди беше повеќе од воочливо дека во реалноста навистина се случуваат и обата процеса, не може да се каже дека политичките субјекти покажаа доволен сензибилитет за продуцираните појави. Нестратешкото, дневно - политичкото работење всушност произведе една нова хиерархија во која беа подредени „мали и големи малцинства“. Кај граѓаните, пак, во тој период во однос на етносот исто така се појавија некои нови диференцијации, на „оние етнички групи кои создаваат и оние кои не создаваат проблеми“.

Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања уште од 1993 година ги следеше и анализираше токму овие процеси. И покрај тоа што во дел од анкетите процентот на малите етнички групи не беше репрезентативен, (затоа што и методологијата за жал не е имуна на процентуалната застапеност), правени се дополнителни квотни анализи, реализирани се фокус групи и продлабочени интервјуа, со цел постојано да се има увид во ставовите, вредностите и политичкото однесување и на овие граѓани на Републиката. Без тоа, всушност, и не би можело да се добие реална слика за политичката култура на севкупното македонско граѓанство. Овие постапки се применувани во бројни проекти кои се занимавале со политичката култура на граѓаните, етничката или верската дистанца и изворите на тензиите во македонското општество. Дел од тие податоци претставуваат основа за презентираниот тема на овој труд.

КУСА РЕТРОСПЕКТИВА НА НЕКОИ ПРЕТХОДНИ ИСТРАЖУВАЊА

Со цел да се добие поцелосна слика за споменативе состојби, неопходно е да се направи кус приказ на некои поиндикативни податоци од изминативе петнаесетина години, кои ги илустрираат перцепциите и ставовите на припадниците на помалите етнички заедници, но и односот кон нив.

Во почетоците на деведесеттите години, непосредно по прогласувањето на независноста на Република Македонија, во политичката реторика но и во науката можеше да се забележи своевиден тренд, но и реална потреба да се следи таканаречената „лојалност“ на граѓаните. Овој термин беше чест објект на критики, пред се од страна на албанската популација во земјава, до-

дека истиот кај македонската националност беше мошне популарен. Не навлегувајќи подлабоко во сите аргументи кои се појавија на оваа тема, за овој контекст би можело само да се прецизира дека во истражувањата реализирани во Институтот¹ лојалноста не е третирана во нејзината авторитарна димензија, како послушност, подаништво (како што ја дефинираат некои искривени толкувања). Таа, за истражувачки потреби, не е ништо друго освен мерење на односот на доверба во институциите на системот и нивна подготвеност за партиципација во функционирањето и - генерално - опстојувањето на државата. Имено, може слободно да се каже дека не постои држава која не ги следи и мери овие состојби или пак која се срами од овој збор, бидејќи лојалноста е еден од најрелевантните индикатори за кохезијата, а со тоа и иднината на една заедница.

Без можност да се презентираат сите собрани податоци од овој проект, од кои поголемиот дел биле објавувани, сликата добиена со овие анализи неколку години по независноста на Република Македонија, може генерално да се резимира на следниов начин:

- Мнозинството од Македонците во тој период (над две третини) декларираа став на висока доверба кон институциите на системот, иако кај околу третина од нив имаше и поинакви мислења. Сепак, во огромен процент беше искажано безрезервно чувство на верност кон државата и подготвеност да се направи се за нејзино опстојување и успешно функционирање.
- Кај Албанците се забележуваше доминантно негативен однос и недоверба кон сите институции. Беше истакнувано дека Република Македонија не ја чувствуваат како своја држава, што тие го објаснуваа со своето недоволно партиципирање во институциите на сите нивоа. Мошне сличен однос декларираа и припадниците на српското малцинство, но нивните аргументи беа дополнети и со незадоволство поради тоа што не беа спомнати во тогашниот Устав.
- Турците и Ромите покажуваа исклучително позитивен однос кон државата и нејзините институции, кој во поглед на некои индикатори (на пример довербата во армијата и полицијата) нумерички ги надминуваа позитивните ставови на граѓаните од македонска националност.
- Припадниците на влашкото малцинство, како и во многу други истражувања, имаа ставови чија дистрибуција е мошне слична со онаа кај Македонците.

1) Проект: „Лојалноста на граѓаните во РМ“ ИСППИ, 1992-93

Само неколку години подоцна, како што барањата на Албанците за подигнување на нивото на малцинските права стануваа погласни, така и ставовите на припадниците на помалите етнички заедници започнаа да се менуваат. Поточно, и тие добија своја гласност. Истражувањата спроведени во периодот од 1994 до 1999² година покажуваат евидентна поддршка за зголемување на малцинските права, манифестирана кај сите етнички групи а не само албанската. Меѓу припадниците на помалите заедници отворено и помасовно се поставија прашањата за статусот на нивните припадници, проследени со незадоволството од нефункционирањето на принципот според кој малцинските права имаат смисла само доколку важат за сите или не важат воопшто. Меѓутоа, кај овие мали групи речиси целосно, во над 90% случаи, беше постојано потенцирано дека во нивните аспирации станува збор за процес кој би се одвивал исклучиво низ институциите на системот.

Токму оваа димензија беше воочливо дивергентна на ставовите декларирани од страна на албанската популација, која во тој период веќе беше речиси рамномерно поделена околу можноста за употреба на сила ако е тоа неопходно за остварување на некои права на сопствената етничка заедница. Би морало да се нагласи дека кај припадниците на малите етнички групи, во ниту едно од реализираните истражувања, до денес, ваквата дилема никогаш не дојде до израз.

Во текот на конфликтот во 2001 година беа спроведени бројни истражувања (анкети, интервјуа и фокус групи) во кои беа соодветно вклучени припадници на помалите етнички групи во Македонија, со оглед на неопходноста од следење на влијанието на етницитетот врз политичкото однесување кај целата популација. Резултатите покажаа дека припадниците на малите етнички групи во исклучително висок процент ја осудуваат употребата на оружје поради какви и да се политички цели. Напротив, беше забележлив и своевиден револт, кој уште повеќе се зголеми кога меѓу загинатите војници и полицајци се најдоа луѓе токму од различни помали етнички групи. Консеквентно на тоа забележливо растеа и негативните ставови кон Албанците како „привилегирано малцинство“, но и кон Македонците кои ја овозможуваа ваквата привилегија. Со тоа, мрежата на меѓуетнички релации доби нови димензии; поточно, беше дополнително искомплицирана.

Како резултат на овие тенденции, но и сосема очекувано, кај припадниците на малите етнички групи дојде до одредени вредносни промени. Споредено со претходно споменатата фрагментираност на нивната политичка култура, сега станаа забележливи „нови прегрупирања“ и поинаква структура

2) Проекти: „Изворите и факторите на меѓуетничката нетолеранција“, ИСППИ 1993/95 и „Етничката дистанца во РМ“, ИСППИ, 1994/96 и 1998/99

на вредносната матрица, на ставовите, на облиците и манифестациите на политичкото однесување, кои не постоеле или барем не биле видливи во претходни истражувања .

Во овој труд не постои можност да се изнесат сите релевантни податоци кои укажуваат на промените во меѓуетничката констелација во земјава, споредбено пред и по конфликтот (како и за време на оружените дејствија) од 2001 година. Меѓутоа, доколку сакаме да ги резимираме ставовите на граѓаните во релација со меѓуетничките односи (малцинските права и односот кон другите заедници) во неколку реченици, гледано од аспект на нивната етничка припадност, сликата би била следна:

Пред конфликтот, кај Македонците не беше забележителна особена хомогеност која би ја диференцирале целосно оваа популација во однос на сите други етнички групи. Речиси и да беше неможно да се употреби изразот „ставовите и вредностите на Македонците“ во смисла на некаков препознатлив доминантен модел кој би ги диференцирал од другите етноси. Евидентна беше поделеноста и шаренилото во степенот на толеранција и етничката дистанца, додека линијата на фрагментација беше детерминирана повеќе од некои демографски белези отколку од етничкиот фактор.

Од друга страна, кај сите други етнички групи, особено кај Албанците, можеше да дојде до израз релативната истородност во сегментот на политичката култура кој ги допира етничките проблеми.

Она што беше и во практиката забележливо, истражувањата³ реализирани пред конфликтот го потврдија: албанските ставови добиваа во консистентност и интензитет, што се рефлектирало во своевидни вредносни промени кај сите етнички заедници.

Во време на конфликтот, податоците⁴ покажуваат дека поларноста меѓу вредносните матрици на етничките групи се преструктурираше и се зголеми многукратно.

- дојде до релативна хомогенизација кај Македонците
- припадниците на помалите етнички групи во своите ставови речиси и да не се разликуваа од Македонците
- Македонско-албанската релација се претвори во релација: Албанци - сите други

3) Проект: “Јавното мислење во РМ 1999 / 2000, ИСППИ

4) Проект: “Македонско-македонски дијалог”, 2001, ИСППИ

*

Една од најлошите, но логична и очекувана последица од конфликтот, беше во тоа што дојде до интензивирање на негативните етнички стереотипи, кои и онака беа доволно распространети меѓу граѓаните. Меѓутоа, би било голема грешка да се зборува само за оние меѓу Македонците и Албанците, на што вообичаено се лимитира овој проблем. Токму во овој период, претходно доминантната македонско-албанска биполарност за релативно кус период се претвори во широка, мултиетничка, комплексна мрежа на заемни помалку или повеќе негативни перцепции.

Во овој период, меѓу припадниците на помалите етнички заедници дојде до ширење и интензивирање на негативните стереотипи кон Албанците. Во извештаите од тогаш реализираните фокус групи со овие граѓани често може да се најдат искази дека тие имаат чувство дека „Албанците нешто им прават зад грб“; дека го употребуваат зборот малцинско право и во нивно име, но за некои сосема други цели. Испитаниците во истражувањата изразуваа и претчувство дека исходот од тој процес нема да биде во нивна полза, што подоцна се покажа како точно.

Во истиов период, стереотипите кај Македонците се врзаа поинтензивно за уште една категорија, која претходно не доаѓала до голем израз - религијата. Имено, се зголеми процентот на ставовите дека случувањата од 2001 та, всушност претставуваат верски конфликт. Како резултат на тоа, меѓу Македонците порасна бројот на негативните ставови кон муслиманите. Што се однесува до помалите етнички заедници, речиси идентични беа ставовите на Србите и Власите, но - зачудувачки и на голем дел од Ромите, вклучувајќи ги оние кои и самите припаѓаат на исламската вероисповест. Турската популација доминантно не ја прифати тезата за верската заднина на конфликтот.

Меѓутоа, продлабочените истражувања покажаа дека зад декларираниот верски фактор, всушност, се крие етничката припадност. Поточно, беше воочливо дека кога Македонците, Власите Србите и другите не-муслимански заедници го употребуваат зборот „Муслимани“, главно не мислат на муслиманите генерално, туку пред вид ги имаат конкретно - Албанците. Така, на некои реализирани фокус групи и интервјуа⁵ на оваа тема со граѓани од не-албанска етничка припадност, евидентирани се мошне интересни, но и индикативни коментари. На пример, најчесто дискусиите се движеа во две фази. Првата фаза беше посветена на изразување револт и бројни негативни ставови кон муслиманите како „инспиратори на конфликтот“, од (според учесниците) верски причини. Потоа, во натамошниот тек на разговорот истите

5) Проект: „Македонско-македонски дијалог“ / 2001, ИСППИ

испитаници самите ги исклучуваа Турците и Ромите од оваа група. На забелешките на истражувачите дека и тие се еднакво муслимани, имаше одговори дека „тоа се некои други муслимани“ или дека „се знае кои Муслимани се проблем“ и сл.

На ова место не би се навлегувало во тоа, кој и зошто во овој период сакаше да го внесе верскиот фактор во игра, бидејќи тоа е посебна тема за анализа. Меѓутоа, мора да се спомне фактот дека таа игра беше наметната и дека имаше „успешен“ исход. Анкетите потврдуваа дека комплексот на стереотипијата се збогати, а последиците се рефлектираат и ќе се рефлектираат уште долго време врз целото шаренило и испреплетеност на етносот и верата како во големите, така и во малите етнички заедници.

*

Што се однесува до најголемото разочарување за малите етнички групи, врз основа на истражувачките резултати, може да се констатира дека тоа дојде всушност со потпишувањето на Охридскиот договор. Ставовите кои во тој период доминираа кај оваа популација можат да се резимираат со следниве убедувања на испитаниците:

- моќта лежи во бројноста на етничката група;
- со употреба на сила можат да се постигнат политички цели;
- без бројност нема вистинска политичка партиципација, а со тоа ни можност да се реализираат одредени права на начин на кој тие можат да се уживаат од страна на поголемите етнички заедници - конкретно албанската.

Практиката многу пати ги потврди ваквите убедувања. Сите истражувања работени⁶ со вклучување на припадници на малите заедници покажаа дека меѓу оваа популација, без оглед на која етничка група припаѓаат, во пострамковниот период, воочливо се има распространето своевидно чувство на занемареност, изиграност. Низ дискусиите не беше можно јасно да се лоцира кон кого и од кого произлегува тоа - како што го нарекуваат - предавство, но неспорна е сликата на едно генерално и длабоко незадоволство.

За илустрација може да послужи следниов цитат од една од фокус групите одржани со припадници на малите етнички заедници: На поставеното прашање има ли некаков постигнат напредок и успех со Охридскиот договор, циничната изјава на еден од учесниците (проследена со аплауз од останатите) го

6) Проект: “Интер-етнички и интра-етнички дијалог”, Испш, 2003 /04

даде одговорот дека: „Има успех за две групи: ако си Албанец или ако си од семејство на кое не му загинал никој“.

Општите заклучоци од истражувањата реализирани во годините кои следеа по усвојувањето на уставните промени иницирани со Охридскиот договор би можеле да се сумираат со следниве доминантни ставови на припадниците на малите етнички групи во врска со новонастанатиот контекст:

- со Охридскиот договор добиваат само Албанците;
- малите етнички групи никогаш нема да постигнат ништо;
- малите етнички групи станале граѓани не од втор, туку од последен ред;
- целиот систем е непотребно искомплициран со воведувањето на етнички пропорции;
- не е во ред некои малцинства да имаат и универзитет, а други ни основно училиште на мајчин јазик;
- во Македонија веќе не важат принципи туку бројки.
- единствен начин за малите етнички заедници да учествуваат во власта е низ коалиции со поголеми партии, што секогаш ќе ги става во улога на зависност од нечија добра волја.

Конкретното прашање за смислата на политичките партии на малите етнички заедници беше често споменувано. Треба ли тие да постојат или нивните припадници треба да се распоредат низ поголемите партии? Дали тоа дополнително би им го расцепкало јадрото или би им овозможило и некакви преговарачки позиции?. Мислењата на оваа популација во тој период останаа поделени, барем во рамките на презентираниов проект. Практиката која постои и сега, да се коалицира со победникот кој и да е тој (што ја востановија лидерите на партиите на малите етнички заедници) го остави отворено прашањето до денес: дали е подобра политичка партиципација по секоја цена или тоа им оневозможува на овие граѓани да избираат врз основа на плуралноста на политичките идеи и концепти.

*

Дополнително незадоволство кај овие групи се внесе во периодот на донесувањето на Законот за територијална организација. Со исклучок на Ромите, кои беа задоволни со добивање своја општина, дел од испитуваните припадници на турската и српската етничка заедница изразија разочарување поради дополнителната расцепканост.⁷ Најчесто беше споменувано, главно од страна

7) Проект: „Јавното мислење за територијалната организација“, ИСППИ, 2004

на Турците во руралните средини и градовите во западна Македонија, дека она што Албанците го истакнуваа кога бараа поголеми права, сега, истите тие, им го скратуваат на малите заедници.

Голем дел од проблемите кои во истражувањата од овој период ги истакнуваа припадниците на малите етнички заедници беа врзани за образованието, при што секоја етничка група покажа свои специфики.

- Ромите истакнуваа главно два проблема: учењето на мајчин јазик и дискриминацијата кон ромските деца во училиштата каде што посетуваат настава. Второто е за нив постојана болна точка. Според нив, постојат огромни стереотипи кон ромските деца, а најстрашно од сè е што тоа го има кај наставниот и раководниот кадар во училиштата. Тоа го кочи напредокот и образованието кај децата, а со тоа директно и севкупната еманципација на ромската заедница и подобрувањето на нејзиниот статус. Наведувани се бројни примери и илустрации, што делумно и се познати и на јавноста, потврдувајќи дека кај оваа заедница е најизразено чувството на општествена маргинализација.
- За турската популација, според декларираното, проблем е расцепканоста на оваа заедница низ Републикава, што во многу случаи го оневозможува реализирањето на законското право на настава на мајчин јазик (неможност да се соберат доволно деца за формирање на паралелка). Од нивна страна најмногу е критикувано тоа што на повисоките нивоа на образование не може да се оформи ни една група со настава на мајчин јазик, дури и ако се соберат кандидати, само поради тоа што со решенијата кои произлегуваат од рамковниот договор, оваа етничка заедница не е застапена во доволен процент.
- Српските забелешки се исто така насочени кон можноста за формирање паралелки на мајчин јазик, но секогаш проследени и со позитивни коментари за промената на Уставот по Охридскиот договор, со која тие се споменати како заедница.
- Кај припадниците на влашката етничка заедница се забележува висока интегрираност во системот, и во ниту едно од истражувањата не беа забележани конкретни незадоволства од Охридскиот договор кои би ги чувствувале на специфичен начин како припадници на својата група.

Генерален заклучок од сите искажани ставови, без оглед на која мала етничка група испитаниците припаѓаат, е дека најголемиот проблем за македонското општество е што тоа создава привид на мултиетничност а всушност, според нив, генерира асимилација. Испитаните припадници на овие заедници тврдат дека ваков притисок чувствуваат и од македонска и од албанска страна.

Сепак, и покрај забелешките и незадоволствата, на прашањето за тоа како би го опишале и како го чувствуваат својот идентитет, најголемиот дел од припадниците на помалите етнички заедници, во сите истражувања изјавуваат дека се чувствуваат пред се како граѓани на Република Македонија, за разлика, на пример, од албанската популација каде секогаш доминира чувство на припадност пред се на својата етничка заедница.

*

Истражувањата правени во последниве неколку години,⁸ покажуваат еден интересен феномен. Од една страна, во однос на Охридскиот договор, видувањата остануваат хомогени, речиси непроменети. Кај испитаниците од сите мали заедници доминираат ставови дека:

- „од Охридскиот договор ни порано ништо не очекувале, а сега само им се потврдил ставот“;
- „со Охридскиот договор никогаш ништо нема ни да се постигне“;
- „имплементацијата на Охридскиот договор има само симболично значење, а стварноста е далеку од она што на хартија се наведува како успех.“

Кај најголемиот дел од овие граѓани во истражувањата доминира и одговорот дека во Охридскиот договор и неговата имплементација „нема ништо што им се допаѓа“ (со исклучок на дел од ромската популација, која во позитивен контекст ја споменува локалната самоуправа).

Меѓутоа, во однос на речиси сите политички и економски прашања, во ставовите на испитуваните припадници на малите етнички заедници, по речиси една деценија, доаѓа до повторно раслојување и воочлива хетерогеност. Доколку податоците се анализираат подлабоко, станува евидентно дека линијата на поделеност е всушност одраз на политичките концепти на поголемите политички партии со кои тие се во коалиција во моментот. Од една страна, раслојувањето по политички наместо по етнички принцип, сепак претставува позитивен знак. Од друга страна, пак, неспорно е дека идеолошкото профилирање на оваа популација повторно зависи од помоќните, побројните.

*

Она што последниве години останува заедничко за сите, мали или големи етнички заедници, малцинства или мнозинства, тоа се нивните дневни грижи

8) Проекти: „Имплементација на Охридскиот договор“, ИСППИ 2004/2006; Јавното мислење во РМ“, ИСППИ 2006 - 2009

како граѓани, како луѓе. Тие се врзани за стравот од безработица, сиромаштија, стравови од болести за кои немаат пари да се лекуваат и сл. За прв пат, во однос на овие прашања, шемата на одговори е речиси иста а делењето на податоците по етничка основа не покажува разлики и ја нема истата смисла. Вртењето кон дневните проблеми како граѓани а не како припадници на етноси, е можеби и единствената позитивна насока која во овој момент може да се насети. Незадоволството од етничките квоти и бројките во политичките договори е очевидно заменето со некои други бројки - социјални, економски, но е секако заеднички елемент. Можеби е парадокс, но во оваа пост-рамковна Македонија се случува еден негативен феномен (каков што е социјалното и економското незадоволство), да биде единствена категорија која во перцепциите на граѓаните ги потиснува етничките и верските разлики, мнозинско-малцинските хиерархии и фрустрациите кои од нив произлегуваат.